

Sociální vývoj českých zemí 1815-1938

Teoretické opory a základní pojmy

- Industrializace – pro české země rozpracovali Otto Urban, Milan Myška (pojem protoindustrializace) ad.
- Regionální ráz industrializace – pro české prostředí Toni Pierenkemper
- Vztah centrum – periferie Immanuel Wallerstein (mocnosti Západu vs. jejich kolonie vs. jejich „subdodavatelé“)
- Proměny kapitalismu (liberální, řízený, státní atd.) – pro střední Evropu Jakub Rákosník, Zdeněk Jindra, Ernst Hanisch, Ernst Bruckmüller,
- Koncept legitimacy, očekávání a historická změna (Jiří Štaif, J. Rákosník, Matěj Spurný, Michal Pullmann)
- Sociologické koncepty Maxe Webera (sociální změna, sociální třída) a Karla Mannheim (generace) jako faktory působící změny ve společnosti

Stručná klasifikace českých zemí z hlediska socioekonomického

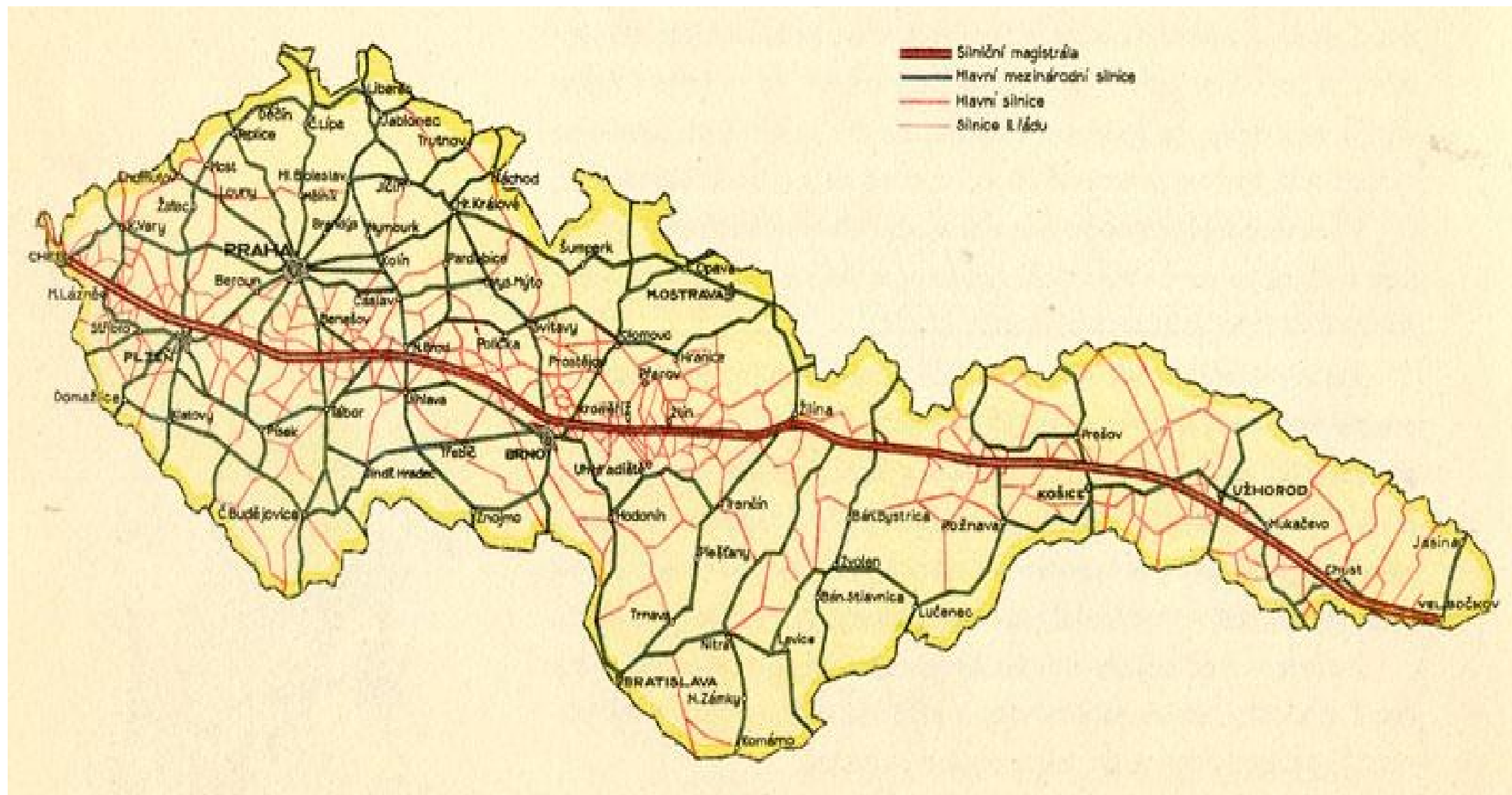
- „Třetí vlna“ evropské industrializace a urbanizace
- Střední stupeň vyspělosti ekonomiky na linii Západ – Východ, resp. Jihovýchod Evropy
- Periferní oblast evropského kapitalismu (společně se Saskem, Slezskem, vídeňskou aglomerací, částí Štýrska, Horní Nitrou...), důležitou roli hraje dostupnost technologií, pozice v obchodních vztazích a cena pracovní síly
- Typické „ostrůvky“ industrializace (Brno, Plzeň) s těsným sousedstvím se zaostalými nebo stagnujícími regiony; důležitá osa západ-východ
- Výhody a nevýhody z pohledu investora?
- Společnost se v průběhu 19. století poměrně rychle změnila z agrární v agrárně-průmyslovou (průmyslově-agrární v důsledku společenských změn 30. let a války, potvrzeno socialistickou industrializací a kolektivizací zemědělství – procesy dříve proběhly v Čechách než na Moravě)

Problém 1: Investice

- Dlouhodobé strádání nedostatkem investičního kapitálu
- Nevýhoda v porovnání s dobově nejzajímavějšími investičními příležitostmi (zpravidla mimo Evropu)
- Investice často politicky podmíněné (německé, francouzské)
- Kompenzováno rolí státu a systémem „kampeliček“ či „raiffeisenek“
- „Český hospodářský zázrak“ (a jeho recepty v zahraničí: Polsko, Slovinsko, Srbsko, Bulharsko, Rusko)
- Nostrifikace a přesun moci nad investicemi do rukou v evropském měřítku velmi mocných bankovních konsorcií kolem Živnobanky a agrární strany (+ Baťa)
- Specificky konzervativní postoj k investičním příležitostem u manažerů spojených s bankami (badatelsky pojednali Ivan Jakubec, Zdeněk Kárník)
- Modernizace ekonomiky státním zásahem ve 30. letech (až na dosah státního bankrotu)

Elektrifikace východu země a strategické stavby k posílení soudržnosti státu

Odvrácená strana těchto investičních projektů (a plánů)

- Soudržnost Malé dohody, tj. nesnadné hledání společných hospodářských zájmů mezi stále více průmyslovým Československem na jedné straně a agrárními ekonomikami Rumunska a Jugoslávie na druhé straně
- Rovnice kapitál + vývoz strojů a technologií za potraviny nefunguje, resp. nefunguje dostatečně, role agrární strany
- Malé čs. investice na Balkáně, role slovenské otázky a stavby opevnění
- Německé plány na velkosektorovou ekonomiku (Hjalmar Schacht) a selhání Francie

Valuta jako symbol státu, jeho důvěryhodnosti a spory

1919 vytvoření československé koruny jako
odpověď na devastující inflaci v sousedních
zemích

1928-1929 svazek koruny se zlatem a
francouzským frankem jako symbol úspěchu
československého státu

1934-1936 rezignace na svazek ke zlatu a
postupná devalvace koruny, ztráta její
věrohodnosti v důsledku vojenských výdajů
státu

Problém 2: technologie, výzkum a aplikace

- Mýtus o hospodářské vyspělosti Československa (Alice Teichová)
- Investice vkládány do výroby technologicky zpravidla zaostalé, opřené hlavně o levnou pracovní sílu (výjimky!)
- Role velkého trhu habsburské říše, celního ochranářství, „knedlíková mentalita“ podnikatelů
- Realizace špičkového výzkumu v 19. století (britská, částečně francouzská převaha na začátku 19. století, poté převaha německá a posléze americká)
- Od individuálního výkonu do gesce univerzit a ke specializovaným výzkumným centrům (Královská česká společnost nauk → univerzita/y → Československá akademie věd, vysoké školy, resortní výzkumné ústavy → AV ČR, vysoké školy a jejich výzkumná centra typu CEITEC)
- Druhořadá pozice českých a čs. vysokých škol v evropském srovnání, pokus komunistického režimu o „skok“ v podobě ČSAV
- Nákup technologií v zahraničí (Svaz výzkumníků odhadoval na 500 tis. Kč ročně (30. l. 20. stol., z 20. let odhad kolem 1 mil Kč ročně), často již zastarávající technologie ztrácející na Západě „šarm“)
- Domácí schopnost vyvinout spíše drobnější zlepšení a adaptace, nikoliv převratný objev (výjimky!)
- Kritika dlouho poměrně mírná, až od 30. let se zvyšuje naléhavost (armáda, průmyslové kruhy, rolnické svazy, ministerstvo)
- Brain drain

Příklady významných vynálezů/objevů 18. a 19. století – vysvětlete, doplňte...

- Charles Darwin (descendenční teorie/teorie přirozeného výběru)
- John Kay (mechanický člunek)
- John Hardgreaves (spřádací stroj Jenny)
- Michael Faraday (elektrické dynamo)
- Charles Goodyear (vulkanizace gumy)
- Gregor Mendel (genetika)
- Leopold von Ranke (historie)
- Ferdinand de Saussure (lingvistika)
- Louis Pasteur i Robert Koch (bakteriologie)
- Nikola Tesla (motor na střídavý proud a transformátor)
- Další adepti... Harvey Firestone, Rudolf Diesel, bratři Lumièrové, Graham Bell, Henry Ford, Werner Siemens, Karl Benz – Gottlieb Daimler, George Stephenson, James Watt, Samuel Morse, MCS, Carl Linné...

Problém 3: zastaralost, resp. absence všednímu životu odpovídajících právních institucí

- Rakousko z pohledu zvnějšku typické „překrýváním starého a nového“, tj. zůstává v platnosti mnoho právních institucí neodpovídajících době (**příčiny?**)
- Československo s vizí komplexní modernizace => střet s mnoha problémy (rudo-zelené nebo všenárodní koalice, problém Slovenska, problém národnostních menšin) => východisko v posílení výkonné moci (zmocňovací zákon) (**důsledky?**)
- Příklady problémů: cechy, poddanství, fideikomis, „sistační pojistka“, domovské právo jako sociální pojistka, systém péče o mládež po r. 1921, vysokoškolská autonomie, role bankovního kapitálu a trustů...

Ambice J. A. Bati (1938): Budujme stát (pro 40 mil. obyvatel)

„Náš národ se dostal .. do nebezpečné situace. Když program národního osvobození a zřízení samostatného státu byl dovršen, žili jsme osmnáct let bez programu. Spokojovali jsme se s cíli malými a příležitostnými. Jižjiž se zdálo, že uprostřed těchto malých úkolů a uprostřed rozpolcení národních sil úplně zmalátníme a zlhosejníme.“

„Vedle krajů prostoupených nejpokrokovějším průmyslem a vyzbrojených nejmodernějším způsobem strojového hospodaření najdete kraje zaostalé, které vypadají jako přežitek primitivních dob uprostřed dvacátého století.“

Problém 4: nerovnováha vnitřního trhu a omezený podíl koupěschopného obyvatelstva v populaci

- Zpoždění v modernizaci zemědělství a právního postavení rolnictva za západní Evropou a za rozvojem domácího průmyslu
- Reluce poddanských povinností již postupně od Josefa II., ale s velkými regionálními rozdíly uvnitř českých zemí (hrabě Saint Genois na Olomoucku vs. baron Hompesch-Bollheim na Znojensku) + drastické poměry v Uhrách a zvláště Haliči
- Spor o roli velkostatku a bývalé vrchnosti v modernizaci venkova
- Spor o ekonomický význam pozemkové reformy (1920)
- Rozpory v obrazu kulturní úrovně rolníka (bří Mrštíkové, J. Š. Baar, J. Galuška vs. účast rolnické elity v národně-emancipačním procesu), značné regionální rozdíly (Haná, Polabí, Kravaňsko vs. Slovácko, jižní Čechy, Šumava)

Nerovnováha stavu ekonomiky a spoločnosti medzi západem a východem země

Snímky z Podkarpatské Rusi

<https://www.youtube.com/watch?v=9rICC5zWZrk>

Carpatho-Ruthenia under Czechoslovakia
1918 - 1938 / Podkarpatská Rus za
Československa

Jan Neruda a Alois Mrštík o vesničanech

- **Neruda:** „Jiné národy se spoléhají na svoji šlechtu, my na naši vesnici, odkud pocházejí lidé, kteří se odhodlali rozfoukat jiskry nového života do skoro mrtvého národa, kteří žádali úctu pro národ český mezi jinými národy. ” ... „*Potkal jsme mladého vesničana, které velmi mě udivil, když správně vyjmenoval cizí místní jména, ne pouze francouzská i anglická. Neskrýval jsme před ním svůj úžas. S úsměvem mi ukázal na stůl ve svém skromném příbytku – na kterém ležel Slovník naučný.*”
- **Mrštík:** „*I pijí a pijí, Bože, jak tam všichni pijí. Na horním, na dolním konci, ve statcích i v chalupách. Je to od lítosti nebo z potřeby radovat se? Žal nebo přemíra sil? Kdo zná všechny důvody, proč vesničané tolik pijí? Ale jedno mají společné – a to je šlechtí. Nikdo nežaluje, nikdo nenaříká – s odvahou a neochvějnou vírou každý nese svůj kříž. Ten, kdo ztratil majetek, ten bez smutku, snad i spokojeně dál si obstarává živobytí. Žije život plný těžké práce a potu. Jeden padl, druhý se zvedl. Jeden ze sousedů zchudnul, druhý zbohatnul, vše se to míchá v malé vísce, jak na celém světě. Pravděpodobně je v tom nějaký řád...*”

Josef Holeček o vesničanech

- *„Za dvěma kopci je od nás místo narození Jana Husa, Chelčického rodiště se nachází na druhé straně louky. Den cesty ke to do rodiště Jana Žižky. Obyvatelé našeho kraje jako první připojili se k Husově nauce, jako první trpěli, první se hlásili pod Žižkovy prapory, první slavili vítězství a první pod nimi krváceli. Chci vědět, jací jsou ti lidé v dnešní době. Milují četbu knih, čtou každou knihu, která je pro ně pochopitelná. Jestli v Čechách lidé všude tak milují knihy ajko u nás, dobře bude. Nezajímá je móda literární, ale kniha, které rozumí, nezůstane nepřečtena, když ji dostanou do rukou. V létě není na čtení kdy, ale v zimě se chalupy mění na opravdové čítárny. Muži se chovají zdrženlivě. Nelze říci, že by byli materiální, ale jsou hlavně praktičtí, což se povrchnímu pozorovateli může zdát zvláštní. Nerozhodní, střízliví, mlčenliví, to nejsou znaky hrdinů z pohádek a z divadla, ve kterých mladí lidé nežijí, ale jen hrají to, co viděli na scéně. Rolníci nejsou schopni takové falše. Oni mohou reprezentovat jen sebe, nikoho více.”*

Problém 5: mentální blok vůči liberální modernizaci

- Maloměstský ráz osídlení, malý význam cestování, málo zkušeností s cizinou
- Negativní vztah k modernizaci jako imperativu přinášeného „na bodácích“ (francouzská okupace, „německé století“, role četnictva na venkově), důraz na negativa
- Kapitalismus jako „židovský“ nebo „německý vynález“ k ovládnutí obyčejného člověka; „francouzský švindl svobody“, „rovnost po francouzsku“ aj.
- Katolicismu a jeho zápas s modernou (Pius IX., Dogma o neomylnosti, Syllabus errorum atd.)
- Vysoko ceněna soudržnost komunity, skromnost vystupování, „znát své místo ve společnosti“, skepse k „výmyslům“ vzdělanců a radikalismu mládí (Riegerovy dojmy z USA, Francie atd.); prudký obrat ve vnímání Francie jako kulturního vzoru kolem roku 1918 (a otázka rozdílu mezi vládnoucí elitou a obyvatelstvem)
- Života běžného člověka se „moderna“ dotkla až někdy v 60. letech, od 90. let 19. století vnímána zrychlená dynamika vývoje (generační změna!), chaotický ráz poválečné éry s prudkým tempem změn a ztrátou jistot, deziluze hospodářské krize a „jízda do tunelu“ druhé poloviny 30. let

Omyly modernismu (Syllabus errorum)

- „Lidský rozum, bez jakéhokoli odkazu na Boha, je jediným arbitrem pravdy a lži a dobra a zla.“ (Č. 3, racionalismus)
- „Všechny pravdy náboženství vycházejí z vrozené síly lidského rozumu; rozum je tedy konečným standardem, pomocí kterého člověk může a měl by dospět k poznání všech pravd každého druhu.“ (Č. 4, racionalismus)
- „Protestantismus není nic jiného než jiná forma téhož pravého křesťanského náboženství, je dána k potěšení Boha stejně jako v katolické církvi.“ (Č. 18).
- „Církev by měla být oddělena od státu a stát od církve.“ (Č. 55, odluka církve a státu)
- „V dnešní době již není účelné, aby katolické náboženství bylo považováno za jediné náboženství státu, s vyloučením všech ostatních forem uctívání.“ (Č. 77)
- „Každý člověk může svobodně přijmout a vyznávat toto náboženství, které, bude-li vedeno světlem rozumu, bude považováno za pravdivé.“ (Č. 15)

Katolický
obraz
kulturních
změn 19.
století

Katolický obraz kulturních změn 19. století

Loď Církve svaté ohrožují strašliví nepřatelé.
Kormidelníkem je papež, dědic Sv. Petra.
Loďky v popředí představují hrozby.

Zleva - pyšný racionalismus, světská vláda
reprezentovaná pruským státem s jeho
programem kulturního boje, na třetí loďce je
Martin Luther jako renegát, na čtvrtém
lučištník střílí jedovaté šípy a symbolizuje
vídeňský židovský liberální tisk Neue Freie
Presse, na páté je Marianna jako symbol
revoluce a jejích krvavých metod, na šesté
vidíme symboly zednářů.

Regionální ráz modernizace a zvláště industrializace

- Ukazuje se větší význam regionálních vazeb pro podnikání i trh pracovních sil, než lze postihnout v rámci národně koncipovaných dějin (Krušnohoří, Šumava, slezské regiony...)
- Primárně jde o podmínky protoindustrializace (od konce 17. století): energie z vodních zdrojů, dostatek laciné pracovní síly, dopravní cesta, tolerance a podpora vrchnosti)
- Sekundárně jde v případě využití energie uhlí o blízkost k urbanizované lokalitě, dostupnost dalších zdrojů a pracovních sil, možnost prosadit úpravu právního prostředí (typicky Brno)
- Oblasti málo dotčené modernizací se stávají zdrojem migrace => prudká diferenciací regionů
- Snaha politického vedení industrializovaných oblastí se migraci bránit, řídit ji, snaha vedení depopulačních oblastí o nastartování růstu, často ve vazbě na rozhodnutí politické sféry (stavba železnice, školy, kasáren, ústavů sociální péče apod.), ale také význam turistiky a šance i v malovýrobě (elektromotor)

Případ Polná

„Toho roku mnoho obyvatelů z naší milé vlasti české odstěhovalo se do Ameriky, kde dle pověsti úplná svoboda a velmi laciné pole – arci pusté lesy – ku koupení jsou, z čehož se snad ani žádné daně neplatí. Zpráva ta i do našeho města přišla, mnoho hluku nadělala, takže mnoho obyvatelstva k vystěhování do Ameriky se chystalo. Již toho roku a sice dne 3. srpna odstěhoval se měšťan řádný a vážený Teodor Ráček s manželkou a třemi dítky, s nímž šel Maxmilián Sobotka, svobodný, řemesla perníkářského. Přes 200 měšťanů, přátel a známých vyprovázelo je u velkém loučení od Štoků.“ (Zápis v pamětní knize města Polná k roku 1853)

„I když ještě v r. 1856 mohlo 23 největších soukenických mistrů nabídnout eráru kontrakt na 3382 kusů sukna, ..., projevoval se již citelný úpadek. Cechovní mistři nemohli konkurovat moderní tovární výrobě, a tak podle četných poznámek v knihách spoléhali v letech 1860–1880 na drobný prodej na brněnském jarmarku. Počet mistrů klesal a sporadické dodávky eráru byly velmi malé. Na přelomu 19. a 20. století mělo v Polné společenstvo soukeníků již jen šest mistrů. ... Cech žil svými zvyklostmi až do té chvíle, kdy už přizpůsobení se moderní výrobě nebylo možné. Znamenalo to buď odejít jinam, nebo hledat v Polné jiné možnosti obživy. Jaká ale byla náhrada za upadlé soukenictví? Polná leží v kraji chudém na nerostné bohatství. Přirozenou surovinou byly brambory, obiloviny, dřevo a nemnoho dalšího.“

„Dne 10. června 1869 bylo v Dobroníně započato se stavbou nádraží a železniční trati. 20. ledna 1871 byl provoz na této trati zahájen. Polenské nemohlo uspokojit, že stanice ... dostala jméno Polná-Štoky. Snažili se aspoň zmírnit nepříjemné důsledky této skutečnosti tím, že dosáhli vybudování lokálky z Dobronína do Polné. Vývoj nečekal, ..., Polnou předstihl Německý Brod. 5. srpna 1863 jako neočekávaný úder blesku překvapila město tak hrozná katastrofa, že se z ní město nikdy nevzpamatovalo. Strašný požár ... obrátil po několikadenním zuření město v pouhé sutiny, zničiv 200 domů, mezi nimi veškeré veřejné budovy... Lze skutečně říci, že po ohni vyvstala docela jiná Polná, než ji věky vybudovaly. Veškeré starobylé štíty byly sňaty, radnice okleštěna, kostel zůstal bez věže, lidé bez výdělků, kdo mohl, utíkal z Polné. Nastalo úžasné vystěhovalectví do Ameriky, do Vídně a naprostý úpadek.“ (Podle Hoffmannová, Jaroslava: Vystěhovalectví z Polné do Severní Ameriky ve druhé polovině XIX. století. H. Brod 1969, s. 13, 16)

Časová osa: 1853 – 1856 – 1863 – 1869 - 1871

- a) Co je nejspíše míněno sociologickou charakteristikou migrace 19. století: „Nemigrují jednotlivci, ale sociální sítě“? Co toto sociologické zjištění vypovídá o strategiích vystěhovalců?
- b) Charakterizujte prostředí, do kterého vystěhovalci přicházeli. Které z vybraných států USA lze již v 19. století označit jako průmyslové nebo průmyslově-zemědělské? Které byly naopak čistě zemědělské a byly v době příchodu českých vystěhovalců skutečnou výspou civilizace?

Absolutní počty obyvatel české národnosti ve vybraných státech USA.

stát Unie	sčítání roku		
	1860	1870	1880
Illinois	2106	7350	13408
Nebraska	11	1770	8858
Iowa	2709	6765	10554
Missouri	3132	3517	3342
Ohio	1317	1429	6232
New York	2438	2071	8748
Wisconsin	7081	10570	13848
Minnesota	860	2166	7759

Pokyny k migraci (1939):

„Zemědělní dělníci: Jsou v omezeném počtu hledání na práce sezonní do Francie a do Německa. Zemědělní dělníci v zámoří téměř nikde nemají vyhlídek, ježto tam nemohou soutěžit s nenáročnými domorodci. Mohli by se po jednotlivu ještě v Austrálii uplatnit. Průmyslové dělnictvo: Hledání bývají jen odborníci, zhusta prostřednictvím továren dodávajících strojová zařízení nebo prostřednictvím odborových organizací. Poptávek z ciziny po čs. průmyslových silách přichází oficiální cestou jen velmi málo. Nejméně vyhlídek mají v cizině síly kancelářské a obchodní. Tyto nejspíše se ještě uchytí u firem česko-slovenských, v cizině zaměstnaných. Cizozemské firmy i v cizině zaměstnávají po přednosti příslušníky vlastní národnosti a domácí podniky a firmy zase síly domorodé, jichž je, díky školství všude se rozvíjejícímu, všude dostatek. Příslušníci svobodných povolání nemají pro prvou dobu v cizině vyhlídek. Lékaři, zubní technické, lékárníci, porodní asistentky musí v cizině nejprve složit v domácím jazyku předepsané zkoušky a teprve pak mohou provozovat své povolání. Architekti, inženýři a techničtí odborníci vůbec jsou ve výhodě, skládání zkoušek u nich není vyžadováno. V pravém slova smyslu jsou v cizině hledáni jen vystěhovalci – rolníci. Jim je řada států otevřena, ba jsou do nich přímo zváni. Ve státech jihoamerických je možné farmaření i s malým kapitálem počátečním v rozlohách malých, naopak v Australii nebo státech afrických je farmaření možné jen ve velkých rozlohách a s vysokým kapitálem zařizovacím.“

Podle VYHNANOVSKÝ, Fr. Cestovní pasy a vystěhovalectví: komentované předpisy se vzorci podání. V Praze: Českomoravský Kompas, 1939, s. 288.

Manipulace s vystělovalci?

„Městečko naše (Phillips) je teprve dvě léta staré a čítá asi 300 obyvatelů; roste sice pomalu, ale roste přec. Pozemky jsou tu dobré, aspoň já mohu říci, že mi tu vše dobře rostlo, i soudím, že by se tu mohlo vyživit dosti lidu a pomoci si z ničeho k něčemu. V zimě je tu s porážením v lesích klad práce dost; ovšem se každému taky v lese nelíbí, ale já jsem se přece o tom přesvědčil, že si dělníci z lesa krásné farmy upravili. Nemajetný může prodat dříví a tak bytší třeba pomaleji, přece jen si pomůže. Krajina je tu velmi mladá a nestěhuje se sem tolik lidu jako na západ; jsou tomu sotva tři roky, co jsem na dráze Wisconsin Central pracoval, avšak přece už jsem zde sedlákem.“ Josef Braun

Pokud farmeři bydleli v bídnych chatrčích a v čas žní se proháněli mezi pařezy s hrabicí, otázal lis se při setkání dle obyčeje, jak se daří, dostalo se ti vždycky za odpovědi: ‘Výborně. Ve staré vlasti nikdy bych se byl toho, co zde mám, nedodělal’. A teď, po několika létech, z větší části bydlí farmeři ve skvostných příbytcích, mají pěkné povozy, všechny stroje, dobré trhy na farmerské výrobky...“ Ondřej Králík, otištěno 1. října 1877

(Jak je přece v té Americe, SOkA Pelhřimov, OÚ Pelhřimov, k. 12, poř. č. 330, č. přes. 131, redakčně upraveno)

Okresní úřad k oběma textům poznamenal, že jde o typické svádění obyvatelstva k vystěhování do zámoří, že pisatelé obvyklým způsobem přikrašlují skutečnost. Pokuste se vysvětlit, které obsahové i stylistické části textu jsou nastaveny jako spouštěč pozitivních emocí ve vztahu k zámořské migraci, jako své druhu lákadlo. Jaké zájmy asi objednatel nebo pisatel textu sledoval, když nechal v českých novinách otisknout oba ohlasy údajných „Čechoamerikánů“?

Kontrast města a regionů

Brno (Brněnsko)

- První velké investice od 1764 (státní manufaktura)
- Uvolnění právního prostředí
- Investice, podnikatelé i kvalif. pracovníci z celé Evropy (Verviers, Düren, Amiens; Skotsko, Bavorsko, Lotrinsko, Nizozemí...)
- Impuls železnice (1839)
- Taking off u textilního průmyslu, navazující strojírenský, chemický... orientace na nadregionální i světový trh
- Prudký růst přes hranici velkoměsta (1900) až k cca 250 tis. obyv. (1938)
- Propojení tradice a modernity, postupná restrukturalizace ekonomiky ve směru posilování služeb a kvalifikované práce, nebezpečná závislost na jednom odvětví
- Město vnímáno jako nehezké a špinavé (chudinské předměstí Vídně), plné sociálního a nacionálního napětí, nebezpečné co do veřejné hygieny => adaptace managementu turistiky

Kroměříž (jižní Haná)

- 1841 a znovu 1869 se městu vyhnula hlavní železniční trať (impuls pro Přerov, Hulín)
- Solidní dopravní spojení až v 80. letech
- Do 90. let stagnace počtu obyvatel, dokonce meziroční úbytek, pak pozvolný růst (cca 16 tis./1910)
- Absence velkého investora, řemeslnický ráz města, regionální trh
- Středisko služeb pro rozlehlý region, dokonce zemského významu
- „Hanácké Athény“
- Intenzivní jednání se státem o dislokaci početné vojenské posádky (7-12% obyvatel)
- Město prezentováno jako úhledné, vzorné, se vzdělaným obyvatelstvem, nikoliv zaostalé
- Soudržnost komunity, dokonce i na linii česko-německých vztahů

Otázky k textu

- 1) Proč bylo město Brno vnímáno autorem jako „německé město“?
- 2) Které znaky činily město „atraktivním“?
- 3) Které charakteristiky v textu (překvapivě) chybí?

Popis města Brna pro návštěvníky trhů z roku 1789

Brno se sice nedá srovnat s Vídní, Berlínem, Hamburkem, Lipskem a podobnými městy, ale je jedním z měst německých, která si zasluhují pozornost. Brno není sice velké, ale pravidelně a příjemně postavené, domy jsou tu docela pěkné, kamenné. Není tu tak živý obchodní ruch jako v Lipsku, ale přece jen dosti zámožných obchodníků a bankéřů. Město má čtyři trhy, nejsou sice takové jako ve Frankfurtu, Lipsku nebo Brunšviku, ale jsou srovnatelné třeba s Kasselem, přijíždějí sem mnozí obchodníci z Vídně, Lince, Saska, Štýrska a Norimberka, také všichni moravští továrníci tu nabízejí své zboží a obchodníci z Uher a Turecka, krátce, Brnu chybí jen splavná řeka, aby se mohlo postavit na roveň významným obchodním městům Německa. ... Obyvatelstvo je žoviálně temperamentní a touží po zábavě. Jen málo jsou tu k vidění melancholické, kyselé, vážné nebo spekulující tváře, se kterými se tolik setkáváme v severních obchodních městech.“

Otázky

- 1) V čem je text z roku 1837 markantně odlišný od textu z roku 1789?
- 2) Jaká je Chmelenského představa o kvalitě života?

Josef Krasoslav Chmelenský o Brně 1837

- : „Město Brno se mi právě nelíbí, ale tím více okolí brněnské, jemuž rovného aspoň já posud neviděl. (...) Jenom řeka Brnu schází a naše villy(...). Brno jest vůbec chudé na vodu i na pivo. Ve městě je pro špatnou dlažbu chůze velmi nepříjemná, vnitřek domu pro špatné schody a dřevěné pavlače nevlidný, domy pro dřevěné střechy nebezpečné, zato ale venku jsou pěkné lipové a javorové aleje kolem města. (...) V Brně, ač skoro každý česky i německy umí, přece se všude jen německy hovoří, a pro ten čas zde ještě půda pro češtinu zcela nepřipravena jest. (...) Všude hovor německý, všude jen toužení po Vídni: všude jen německé žurnály. Škoda to, nebo obyvatelé brněnští jsou možní lidé, a chudobu nelze pozorovati i oku ostřejšímu - plebs infima jako v Praze, zde ani viděti, a žebráka málokdy uhlídaš. Pražan je mnohem veselejší než Brněnčan, tento má mnohem (...) kupeckého ducha. Přímé veselosti málo jest viděti, všecko zde po lineálu a mezi ženskými, zvláště pak mezi dětmi mnoho šperku (...) a nejvíce mi bolí, že Brněnčan Čechům nepřije, a na ně silhavým okem hledí. Ourodnost je v brněnském okolí veliká, a i obchod i manufaktury i fabriky zde znamenitě kvetou. Divadlo zde stojí na velmi nízkém stupni, naše české představení daleko nad zdejší předci, s německou pražskou operou se zdejší opera ani srovnati nedá. Kdo v Brně ostává, musí dle mého mínění - chce-li šťastny býti - svou rodinu míti, v předměstí a možná -li v Starém Brně ostávati, a toliko v brněnském okolí a v domácnosti své se kochati. Ouredníci jsou zde hodní a jako všude nejvíce vzdělání, oni zde činí tak zvanou noblesu, nebo moravská šlechta se vždy do Vídne táhne.

Podíl společenských složek/vrstev a jejich vliv

Aristokracie 0,1–0,5%

Měšťanstvo cca 15%

Rolnictvo, dělnictvo, ostatní cca 85%

„Měšťanské století“, převaha kulturního a ekonomického vlivu měšťanstva (rozdíl ve srovnání s polským nebo uherským prostředím, společný znak s prostředím rakouským a německým!)

Verbürgerlichung – extenze měšťanského světa (hodnoty, životní styl, podoba rodiny, sociální role atd.) do dalších společenských vrstev: podnikatelské aktivity aristokracie, vzdělávání mladých aristokratů, spolková činnost u nižších společenských vrstev, odsudek nemírné konzumace alkoholu, spořivost, důraz na vzdělání, finanční a právní gramotnost, **touha po samostatnosti**...

Negativa měšťanského světa a snaha udržet/rozvinout vlastní subkulturu..aristokratickou, dělnickou, rolnickou (pohnutky?)

Mediální revoluce kolem r. 1800

- „Nejvýznamnější událost mezi vynálezem knihtisku a internetem.“ (Daniela Tinková, podcast Kolaps, A2larm 29.10. 2021; C. MADL – M. WÖGERBAUER – P. PÍŠA, Úvod: Kniha v Čechách mezi starým režimem a národní knižní kulturou, in: Na cestě k „výborně zřízenému knihkupectví“, s. 13.)
- Tištěný text do té „mediální revoluce“ v moci světské a církevní autority, v té době nabývá společenskokritický kapitál, tj. vzniká diskutující veřejnost, podhoubí pro kritiku režimů
- 1767 knihtiskárny v Rakousku vyňaty z jurisdikce univerzity a chápány jako čistě komerční podnik
- Kolem r. 1830 je kniha chápána jako jeden z nejvhodnějších a nejčastějších vánočních dárků pro děti v německorakouském prostoru
- Lipský knižní veletrh: 1765 – 1384 titulů; 1785 – 2713 titulů; 1800 – 3906 titulů. V r. 1740 vyšlo 27,7% titulů v latině; v r. 1800 v latině pouze 3,97% knih.
- Čechy: 1756 vyšlo 110 titulů; 1782 již 257 titulů a 1799 (zprísňení cenzury!) 284 titulů; Podíl češtiny do 1750 do 10%, kolem 1790 asi třetina produkce, 1799: 54% produkce (a němčina asi 36%)
- Podíl žánrů (Čechy): 1756 je 40% náboženské literatury; 1782 asi 25%; 1800 asi třetina; po 1780 rychlý růst krásné literatury s jasnou dominancí němčiny

Rozdíly ve vnímání inovativních impulsů

Měšťanstvo

- Opora v středověké tradici městské samosprávy
- Tradice stavovská, tj. zastoupení měst na sněmu a titul „měšťan“
- Hospodářská nezávislost jako základ sebevědomého vystupování
- Spojenec v podobě státu a jeho merkantilistických hospodářských snah
- Právní řád respektuje lidskou důstojnost, mj. tresty v rovině pokuty nikoliv např. bití

Rolnictvo

- Chybí stavovské povědomí
- „Horizont kostelní věže“, tj. málo příležitosti ke kontaktu s okolím, mj. kvůli polním pracím (poutě, cesta na trh, kočovní herci)
- Četba tisku velmi zřídka, spíše náboženská literatura a kalendáře, mj. omezená funkční gramotnost
- Autorita kněze, učitele, vrchnostenského úředníka brání skutečné rebelii proti autoritě a systému
- Nedůvěra ke vzdělancům a vzdělání, mj. selský patriarchalismus s řadou kontrolních mechanismů a celkově značnou nedůvěrou uvnitř rolnické společnosti (selské rodiny mezi sebou, otec – syn, sourozenci, produktivní vs. neproduktivní dospělí...)

Probuzení venkova 50.-80. léta 19. století

- Vše postupuje velmi pomalu ve srovnání s městskou společností
- V roce 1848 jsou rolníci na ústavnost a konstituci katastrofálně nepřípraveni (mlynáři, vtipná příhoda s Pressefreiheit)
- Inovace v předbřeznové době hlavně ze strany farářů
- Ve druhé polovině 19. století dramatické změny v respektu ke vzdělání
- Nástup druhorozených selských synů na studia a jejich živý kontakt s venkovem (F. L. Rieger)
- Několik souvisejících tlaků na inovace: šance otevřené po konci poddanství, snaha se emancipovat v rámci probuzené společnosti na úroveň měšťanstva, nacionální soupeření, úpadek vlivu rolnictva v souvislosti s industrializací, emancipace nižších vrstev rolnické společnosti na úkor sedláků, krize římského katolicismu ad.
- Eroze a krize měšťanské identity od 90. let 19. století a vznik „agrarismu“

Rozklad „měšťanského světa“ a nástup „masové společnosti“

- Za zlomové jsou považována 90. léta 19. století
- Světová válka a hospodářské krize jako zdroj fundamentální nejistoty v oblasti ekonomické a hodnotové
- Film Lidé na kře (1937)
- https://www.youtube.com/watch?v=XBRctp4xc_aA
- Nástup „silného státu“ jako záchrany před labilitou turbulentních časů (**Josefinská tradice omnipotentního státu!**)
- Vytvoření dominantní společenské vrstvy ekonomicky závislé na státu a hodnotově slabě ukotvené (sekularizované, rozkolísané mnoha nezodpovězenými otázkami) – masová společnost se silnou tendencí k manipulaci: živná půda pro radikální hnutí
- *„Je už vlastně lhostejné, zda jezdíme vozem luxusním nebo laciným, protože všichni stejně tak jako tak trčíme v nekonečných zácpách.“*

Měšťanstvo

- Tzv. Bürgertumsforschung motivován v Německu otázkami po tzv. Sonderweg německé společnosti (od 80. let 20. století), hovoří se o bielefeldské a frankfurtské škole ad.
- Zaměřeno na výzkum měšťanských elit ve velkých městech s dlouhou tradicí městské samosprávy (Augsburg, Köln, Bremen, München...)
- Reakcí byl český a ještě více tzv. moravský výzkum přizpůsobený tuzemským reáliím, stavu pramenů a hlavně významným odlišnostem ve struktuře měšťanstva (maloměstské měšťanstvo, maloměstské vzdělané vrstvy apod.)

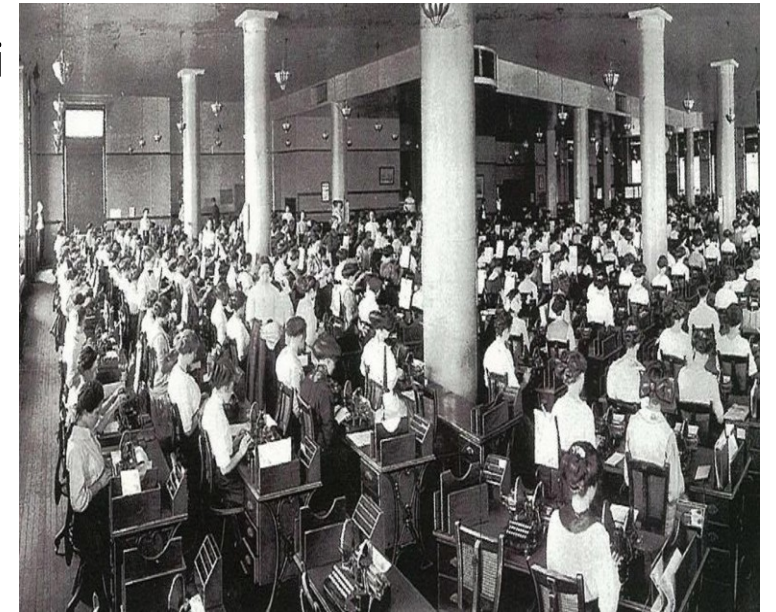
Skladba měšťanstva

- Jádru měšťanských vrstev: buržoazie (dispozice kapitálem, postavení vykořisťovatele) + vzdělané měšťanstvo (vědecká interpretace světa, znalostní kompetence, schopnost ovlivňovat veřejnou debatu, závislost na státu); jasně vymezený životní styl a hodnotový řád
- Okrajové složky: maloměstské měšťanstvo, maloměstské vzdělané vrstvy, drobné měšťanstvo
- Marxistický pohled
- Weberiánský pohled

Konflikty uvnitř (jednotlivých složek) měšťanstva

- **Buržoazie** – postavení vykořisťovatele ve vztahu k drobnému měšťanstvu (a dělnictvu), buržoazní „plutokracie“ jako terč antiliberálních hnutí (nacionalistů, antisemitů, socialistů) po roce 1873; otázka přizpůsobení podnikatelské strategie a veřejného vlivu těmto skutečnostem (Hermann Brass, Friedrich Wannieck vs. Franz Ringhoffer, Salomon Rothschild ad.)
- **Vzdělané měšťanstvo** – otázka konceptu a hodnoty vysokoškolského vzdělání, schopnost vzdělanců poskytovat společnosti inovační podněty, kulturní války v prostředí vzdělanců, otázka důvěryhodnosti vzdělanců se zbytkem společnosti v éře masové politiky (pojem „maloměstské vzdělané měšťanstvo“, J. Kořalka), proměna univerzitního vzdělání v 90. letech 19. století
- **Drobné měšťanstvo** – prudké turbulence v oblasti řemesel a drobného obchodu, úpadek a proměna domácí práce (její urbanizace a feminisace), diferenciací oborů, dopad mechanizace, standardizace a masového konzumu od 90. let 19. století („open space“ v kancelářích, obchodní dům Brouk&Babka)

Politické konflikty uvnitř tuzemského měšťanstva

Německé měšťanstvo (vývoj určen relativně silnou pozicí buržoazie):

- Liberální vs. konzervativní měšťanstvo (Brno: 40.-začátek 70. let)
- Liberální vs. antiliberální (Brno: 1873/80. léta – začátek 20. století)

České měšťanstvo (vývoj určen relativně silnou pozicí vzdělaného a maloměstského měšťanstva) :

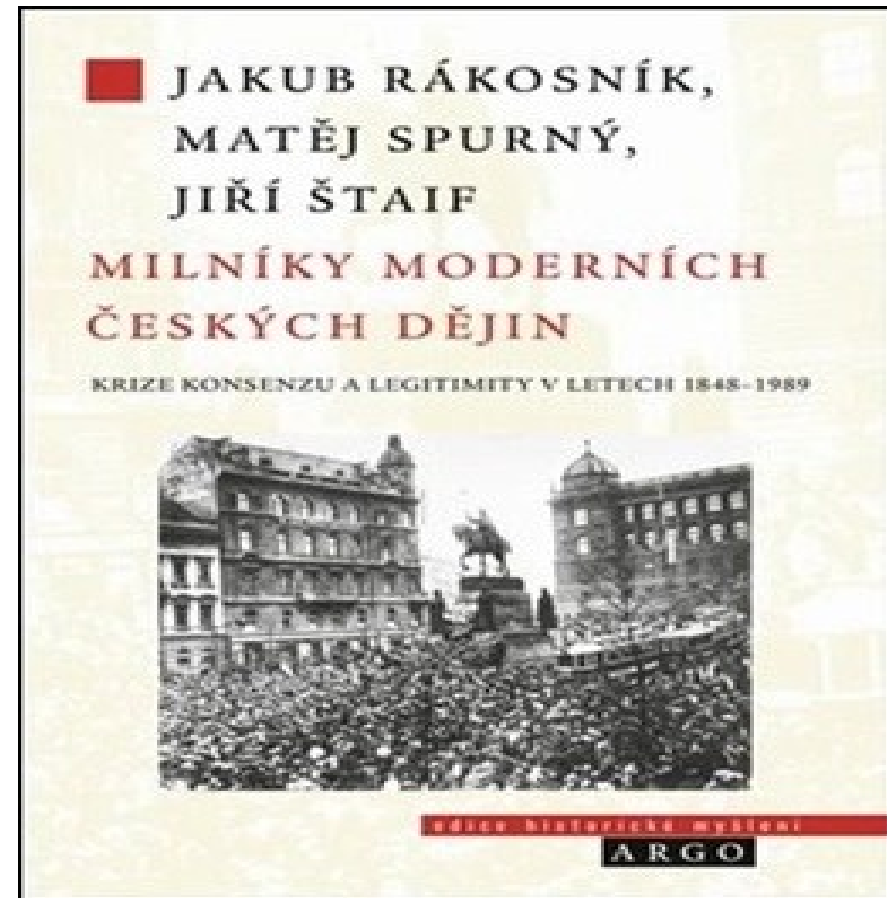
- Převaha konzervativních sil do 70./80. let (staročeši vs. mladočeši)
- Vítězství liberálně-nacionálních sil na začátku 90. let
- Eroze měšťanského bloku na začátku 20. století pod vlivem socialismu

Měšťanstvo x dělnictvo

- Analýza arén konfliktu a kontaktu jako základ pro zkoumání fenoménu Verbürgerlichung, možností spolupráce apod. (weberovský koncept)
- Konflikt: tradice revolučních dělnických spolků s transferem do podoby politických spolků, 1. Máj a jeho symbolika, stávka a výluka, revoluce a reforma volebního práva... (marxistický koncept)
- Kontakt: spolky, bydlení, trávení volného času, součinnost v zastupitelských sborech, obhajoba tzv. národního zájmu, boj s tzv. klerikalismem...
- Důsledky etatizace ekonomiky v podobě kartelů a válečné ekonomiky v podobě sblížení zájmů dělnictva a měšťanstva (monopolizace nároku na ovlivňování pracovního trhu ze strany centralizovaných odborových organizací a svazů podnikatelů, tzv. tarifní hnutí)

Jak uchopit sociální a politickou změnu prostředky historické vědy?

- Sledováno rozvinutí alternativního narativu
- Narativ naplněný symbolickým vyjádřením změny: motivy křížovatky, nového začátku, okno, most apod.
- Sdílení narativu předpokladem ke společnému jednání, sledování pohnutek jednajících, váhajících a odporujících subjektů prostřednictvím teorie her (jedni se přesvědčeně přimknou k novému narativu, další odporují a brání do té doby převládající narativ, většina taktizuje a čeká na další vývoj)

Dělnictvo

Kdo je to dělník?

- Dožívající profesní určení, tj. soukenický tovaryš, pekařský tovaryš atd.
- Role mechanizace
- Role vyhasínání právních norem upravujících postavení zaměstnanců (čelední řád)
- Role hospodářské krize 1873 a stagnace
- Role agitace sociální demokracie
- Proletariát
- Marxistům „nepohodlné“ sociální podskupiny: dělnická aristokracie, subproletariát, kovodělník/kovorolník/kovozemědělec, zemědělský dělník

Čelední řád – fragmentace zaměstnanců

1811 Všeobecný občanský zákoník

Pouze rámcové upravení zaměstnaneckých poměrů

Řešeno vydáváním čeledních řádů místní a regionální povahy s řadou reliktnů v oblasti tradic (platnost *od Štěpána do Štěpána*, resp. sv. Martina)

Možnost tělesných trestů, dohledu nad mravností, možnost prohledat věci, existence čelední knížky

Těsná spolupráce v rámci cechu a farnosti

Mechanizace

- Manufaktury od 16. století
- Dělbá práce, omezené využití kompetencí v oblasti zručnosti nebo technologických znalostí
- Tlak na pracovní sílu ve smyslu výkonnosti
- Využívání práce mladých lidí, žen, dětí
- V období 1859–1883 se stát stáhl z prostoru regulace práce (hygienická, bezpečnostní rizika)

„Pramáti“ hospodářských krizí - 1873

Náhlý a dramatický rozvrat ekonomiky

Demonstrace přežitosti starých institucí a absence nových

Zážitek drastické chudoby a velmi pomalého zotavení pracovního trhu 1873–1890

Ideový bankrot manchesterského liberalismu

Spojení do té doby zájmově diferencovaných skupin zaměstnanců v poměrně jednotně vystupující masu

Aktivizace sociální demokracie, maloměšťanských stran a katolické církve k řešení tzv. sociální otázky

Sociální otázka jako produktivní politický slogan s různými výklady

Velmi efektivní antikapitalistická agitace sociální demokracie – vznik proletariátu

Role dělnictva v marxistickém narativu?

Avantgarda

Budovatel

Pedagog

Tvůrce **společnosti solidarity**

Odstranění všeho vykořisťování a nerovnosti dané sociálním postavením

Současná debata o úpadku sociální demokracie a komunistických stran v 21. století

Subscribe for the
INDUSTRIAL WORKER
Foremost Exponent of Revolutionary
Industrial Unionism
Published in the English Language
One Dollar per Year
Three Months 25c
P. O. Box 2129 Spokane, Washington

CAPITALISM

WE RULE YOU

WE FOOL YOU

WE SHOOT AT YOU

WE EAT FOR YOU

WE WORK FOR ALL

WE FEED ALL

PYRAMID of CAPITALIST SYSTEM

Indiferentní skupiny – dělnická aristokracie a subproletariát

- **Dělnická aristokracie** – pojem užitý F. Engelsem, u nás častější pojem „Standesbelegschaft“, tj. stálé osazenstvo podniku
- Orientace na řemeslnou zručnost, elitářské nakládání se svou pozicí na trhu práce, distance vůči dalším skupinám dělnictva, orientace na dohodu se zaměstnavatelem, orientace na vzdělání – mentální mapa podobná vzdělanému měšťanstvu
- **Subproletariát** – obtížně vymezitelný pojem s omezenou zpracovatelností metodami historické vědy
- Zadat do Googlu: youtube kočka ze Záběhlic Věra Netušilová
- Jaký je asi hodnotový systém vyznávaný těmito lidmi? Uznávají pravidla společnosti a její instituce? Jak se asi staví k cílům a metodám socdem?

Nepokoje v Ottakringu 1911 (Teuerungrevolte)

Masový protest nového typu

Stotisícová dělnická čtvrt v blízkosti středu
města

Desetitisícový dav, zásah armády

Útoky na symboly blahobytu

Zmlácení dvou sociálnědemokratických
poslanců

Spolupráce měšťanstva a dělnictva I. – antiklerikální hnutí

- Boj s tzv. klerikalismem
- Náboženství jako opium lidstva vs. měštanské cíle v zápasu s církví
- Aliance „trůnu a oltáře“ v Rakousku
- Společné a rozdílné zájmy a postoje: čeští a němečtí liberálové, liberální nacionálové a socialisté?
- Společné budování školské sítě
- Koncept „Tábora“ jako spojující platforma
- Zodpovědnost vůči čs. státu vs. komunistické program

■ STANISLAV BALÍK,
LUKÁŠ FASORA,
JIŘÍ HANUŠ,
MAREK VLHA

ČESKÝ ANTIKLERIKALISMUS

edice historické myšlenky

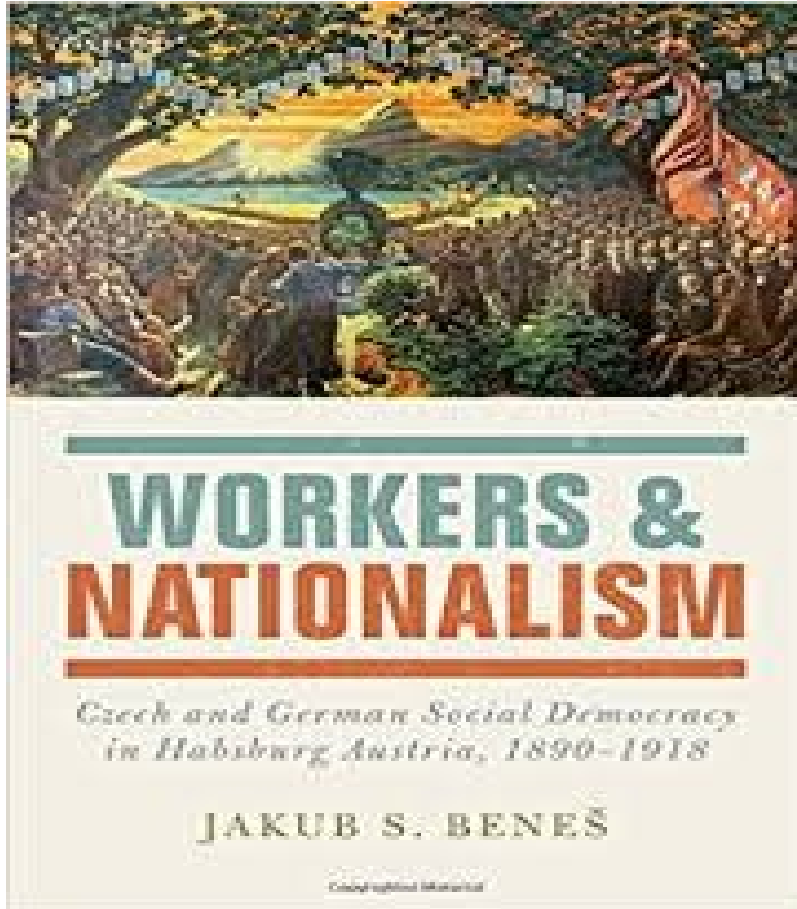
ARGO

Spolupráce měšťanstva a dělnictva II. – sociální zákonodárství a podpůrné programy

- Právní výklad „úmluvy za účelem zvýšení mzdy“, mezníkem rok 1870
- Proměna chápání chudoby v měšťanském prostředí
- Sociální politika významným tématem vlády E. Taaffeho 1879–1893, počátky rakouského sociálního státu (úrazové a nemocenské pojištění, živnostenská inspekce ad.)
- Řada sociálních programů municipalit

Spolupráce měšťanstva a dělnictva III.- národní politika

- Přirozená inklinace ke spolupráci zaměstnavatelů a zaměstnanců stejného jazyka
- Angažmá některých zaměstnavatelů v podpoře národních politiky (H. Brass, F. Wannieck)
- Od 90. let snaha „vrátit dělníky zpět národu“ – reakce na internacionalismus sociální demokracie a vznik národně socialistických stran (Česká strana národně socialistická, Deutsche Arbeiterpartei ad.)
- Neschopnost sociální demokracie efektivně bránit koncept dělnického internacionalismu (jednostranně kulturní/jazykové chápání národa, esperanto apod.)

Spolupráce měšťanstva a dělnictva IV. – zastupitelská demokracie

- Hainfeldský sjezd 1888/1889 a přechod sociální demokracie do režimu tzv. standardní strany zastupitelské demokracie
- „*My máme soudruhy, ale nemáme členy.*“ (Adler)
- „*Rakousko je diktatura mírněná šlendriánem.*“ (Adler)
- „*...po dobrém to s nimi nepůjde.*“ (Hybeš)
- Postupné vrůstání socialistů do parlamentní politiky a požadavky Komunistické internacionály (1919)
- Prosincové události 1920 a politika „*Hoši, z vandru domů*“ (tzv. lidová fronta) ve 30. letech
- Na snímku Victor Adler (předseda celorakouské sociální demokracie), Josef Hybeš (zakladatel socidem v českých zemích, zakladatel KSC), Gustav Habermann (anarchista, sociální demokrat, ministr školství RCS) a Luděk Pik (plzeňský starosta, přední představitel socialistického reformismu a schopnosti nalézat společná témata pro dělnictvo i měšťanstvo)

Zemědělské dělnictvo a kovodělnictvo

- Vůči marxismu imunizováni držbou půdy (F. Engels), resp. snem o vlastnictví půdy
- Střídání identity městské a venkovské
- Sdílení venkovských pravidel života, religiozity, sociální kontroly
- Tendence k živelným výbuchům nespokojenosti (1918–1920)
- Masový příliv členstva do řad sociální demokracie (1918–1919) – až 80% meziroční nárůst počtu členů u některých krajských organizací, jeden z faktorů „bolševizace“ socdem. levice

Stará elita: aristokracie

- „Příliš uzavřená společnost“ – výstižné označení pro selhání společenské elity tváří v tvář výzvám modernizace
- Nostalgie za šlechtou z 90. let 20. století vs. nedávné/současné soudní spory českého státu s aristokraty (Salm, Colleredo-Mansfeld, Liechtenstein)
- Vlna nostalgie za Habsburky (2016/2018) a prezidentská kandidatura Karla Schwarzenberka (2013)

Pohled aristokracie na společenskou prestiž buržoazie a její modernizační roli

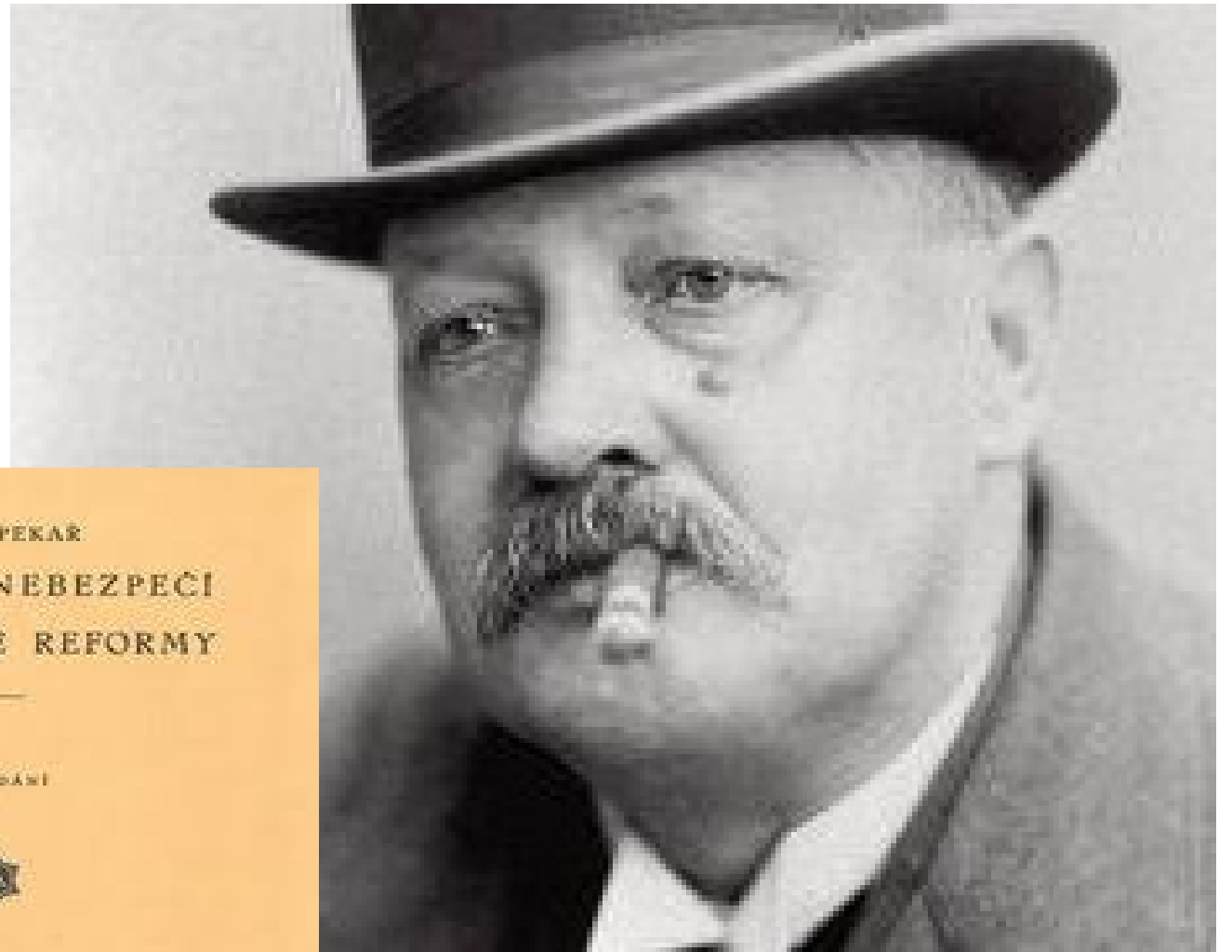
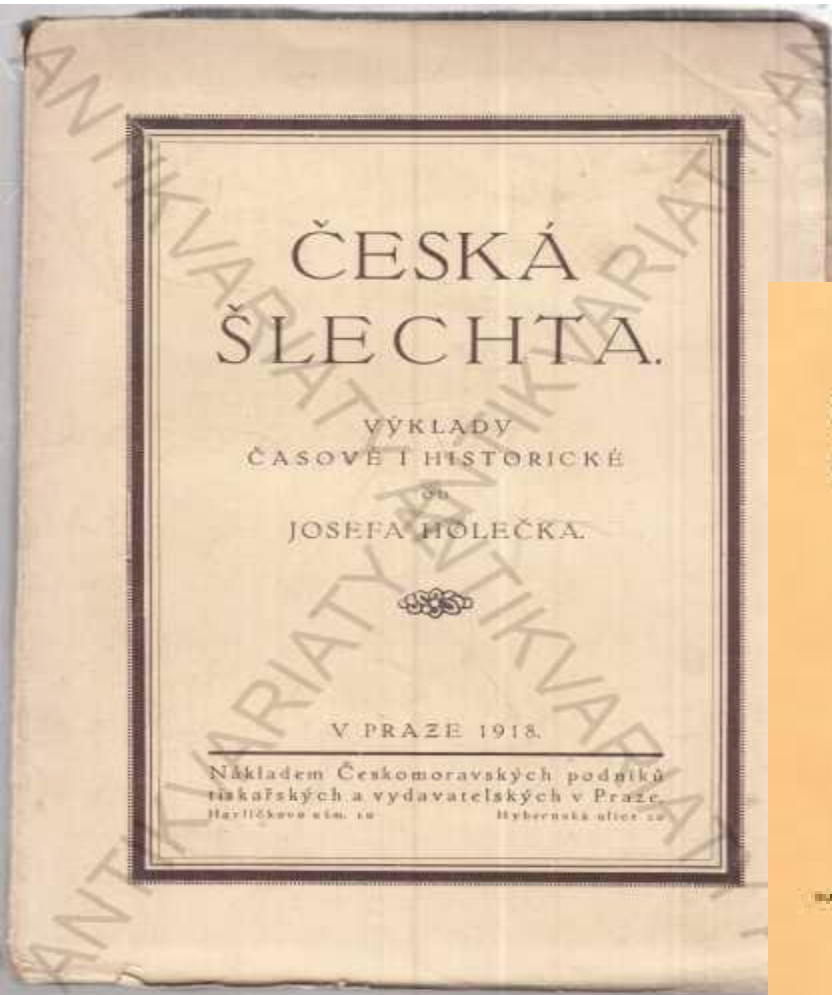
*„My jsme byli lvi a gepardi, po nás přijdou
šakali a hyeny.“ (1863)*

Fabrizio Corbero kníže Salina (Burt
Lancaster),

Giuseppe Tomasso di Lampedusa: *Il
gattopardo*

Josef Holeček, Josef Pekař a debata o roli šlechty v kontextu přípravy pozemkové reformy (1918–1920)

Základní obrysy argumentace

Josef Holeček (národně liberální tábor)

- Většina aristokratů jsou potomci cizinců, kteří svůj majetek získali jako kořist po bitvě na Bílé hoře
- Jsou tu sluhové Habsburků a Říma, utlačovatelé českého národa
- Vždy se starali hlavně o svá privilegia a ne o rozvoj českých zemí

Josef Pekař (konzervativní tábor)

- Aristokracie je spojníkem přítomnosti s minulostí, je to symbol úspěchů, které byly v minulosti v tuzemsku dosaženy
- Velká část šlechty je českého původu, jde o katolické rodiny z předbělohorského období
- Šlechta sehrála velkou roli při rozvoji venkova, reprezentuje tu řád a tradici, byť mezi jednotlivými rodinami jsou velké rozdíly

Jan Neruda o aristokracii (1869)

„Ne, nešel jsem na tu slavnost, měl jsem dojem, že šlechta nehrála pro mě, Ne z nenávisti ke šlechtě. Nemohu přece nikoho vinit za to, co nemůže činit s ohledem na svůj původ! Mé první pleny nezůstaly schované v rodinném archivu na věčnou paměť. Já jsem rád, že mohu pracovat tak, jak pracoval i můj otec. Musím mít soucit s těmi méně šťastnými, kteří nepracují, musím jim ponechat jejich iluzi, že pátého dne, čili celý jeden den před stvořením Adama, Bůh stvořil předka dnešních šlechticů, pána z Adamu. Tvařme se všichni, že jim věříme, vždyť šlechtic potřebuje té iluze. A nejel jsem tam taky proto, že tam bylo mnoho lidí obdivujících šlechtu. Mnoho z nich se píchalo špendlíkem do prstu, aby zjistili, zda jejich krev není aspoň trochu modrá.”

Umírněná kritika šlechty z liberálních pozic, spíše ironizující než agresivní. Vysvětlete hlavní linie argumentace.

Největší aristokratičtí pozemkoví vlastníci v českých zemích krátce před pozemkovou reformou (1920)

•	Rodina	ha
• 1.	Schwarzenberg	192 000
• 2.	Liechtenstein	161 000
• 3.	Sachsen-Coburg	159 000
• 4.	Kinski	71 000
• 5.	Colloredo-Mansfeld	58 000
• 6.	Clam-Gallas	49 000
• 7.	Lobkowitz	47 000
• 8.	Thurn-Taxis	45 000
• 9.	Habsburg-Lothringen	42 000
• 10.	Fürstenberg	40 000
• 11.	Zichy	37 000
• 12.	Windisch-Graetz	31 000
• 13.	Auersperg	25 000
• 14.	Trauttmansdorff	20 000
• 15.	Rohan	12 000

Největší pozemkoví vlastníci v českých zemích krátce před pozemkovou reformou

(1920), červeně označeny rodiny, u nichž je na místě hovořit o tuzemském původu (před 1620)

	Rodina	ha
• 1.	Schwarzenberg	192 000
• 2.	Liechtenstein	161 000
• 3.	Sachsen-Coburg	159 000
• 4.	Kinski	71 000
• 5.	Colloredo-Mansfeld	58 000
• 6.	Clam-Gallas	49 000
• 7.	Lobkowitz	47 000
• 8.	Thurn-Taxis	45 000
• 9.	Habsburg-Lothringen	42 000
• 10.	Fürstenberg	40 000
• 11.	Zichy	37 000
• 12.	Windisch-Graetz	31 000
• 13.	Auersperg	25 000
• 14.	Trauttmansdorff	20 000
• 15.	Rohan	12 000

Alfred Kandidus
Fürst von Windisch-
Graetz (1787–1862)

Rodina Nostitz

Franz Anton Nostitz-Rieneck, příznivec osvícenství, nechal české divadlo vybudovat jako protiváhu německé kultury, vnímal to jako patriotický čin a naplnění zásady, že aristokrat by měl za všech okolností usilovat o spravedlnost.

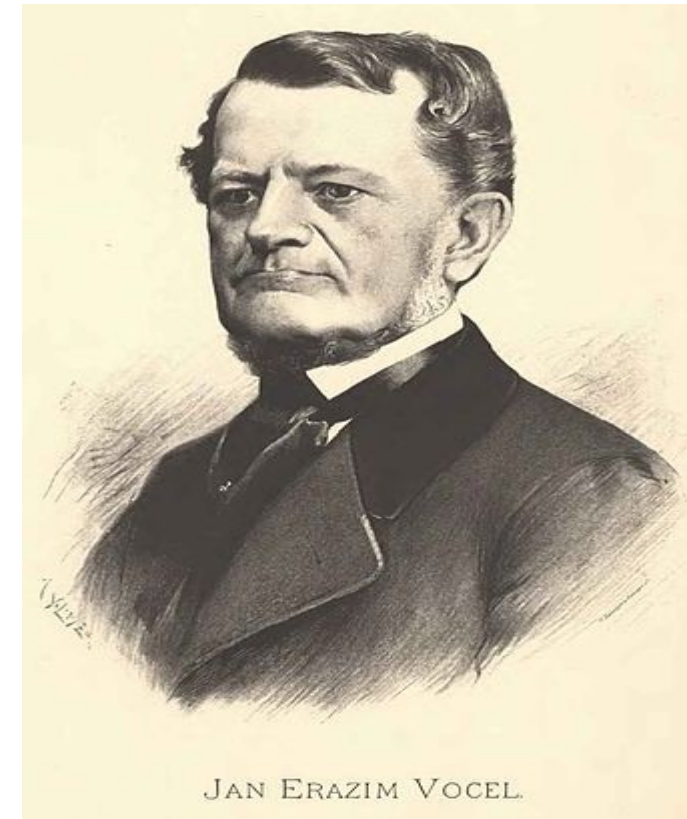
Projekty historického výzkumu financované aristokracií

1818: Vlastenecké muzeum

František Palacký jako český zemský historik

Jan Erazim Vocel – archeologický výzkum
keltské, germánské a slovanské kultury

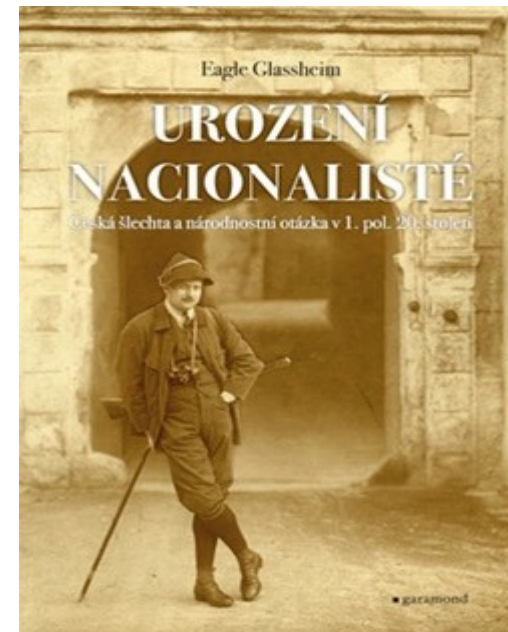
Šlechta a jazyk

- Karel Čapek jako preceptor ve službách hrabat Lažanských zachytil výjev spojený se sčítáním lidu. Rodina měla nahlásit jazyk, který používá ve vnějším kontaktu. Hrabě Vladimír nahlásil němčinu, ale u syna si nebyl jist. Se sčítacím komisařem proto navštívil synův pokoj, syn přerušil hru, hrabě ukázal chlapci jablko a zeptal se: „Qu'est-ce que c'est?” Syn odpověděl bez váhání: „Ein Apfel, Papa”. Hrabě se obrátil na úředníka: „Syna zapište německy.”
- **Co to dokumentuje?**
- **Jak se na otázku jazyka v rodina hrabat Lažanských pravděpodobně dívali?**

GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté... :

- Podíl šlechty:
- 73% německé jazykové preference (i když polovina z nich držela statky v etnicky českém území)
- 27% české jazykové preference (83% jsou to ti, kdo drží statky v českém prostředí)

Čtyři příběhy adaptace aristokracie na nové poměry

**Karel Drahotín baron Villani/Vácslav
Robert hrabě z Kounic**

**Aloys Prinz von und zu
Liechtenstein/Octavian Regner von
Bleyleben**

Ztráta kontaktu s českým národním hnutím: příklad Schwarzenberků

- Karel III. kníže Schwarzenberg (1862): *„Tam, kde šlechta zrazuje dějiny, kde již nestojí ve středu národa, kde nemám v národu své kořeny, tam ztrácí pevnost a stabilitu jako strom o podlomených kořenech, který se kácí v prvním závanu prudšího větru.“*
- Karel IV. kníže Schwarzenberg (1889): *„Husité byli komunismem 15. století. Na počátku toho hnutí stálo mnoho ctihodných osob, ale bohužel husité zakrátko degenerovali v bandu lupičů a žhářů.“*

Porovnejte dva pohledy (1921 i 1939) na téma vztahu šlechty a národa a vysvětlete kontext:

- Spisovatel Ferdinand Peroutka (1921): „Atrakcí se stalo heslo „zbavit se pohany Bílého hory“. Podle něj bělohorská porážka znamenala pro Čechy, kromě ztráty vůdců a nucené rekatolizace, také konfiskace rozsáhlých majetků. Ty byly rozděleny mezi šlechtu zahraničního původu, která se časem změnila ve šlechtu německou. Po převratu (1918) byly všechny české politické strany přesvědčeny, že tak rozsáhlý majetek v rukou takové cizí kasty znamená pro stát nebezpečí. Necítily žádný vztah k aristokracii, v jejichž řadách byl Čech výjimkou.“
- Prezident Emil Hácha (1939): „Je velmi důležité, aby v zahraničí věděli, že nejsme „novým národem“, ale že také staré aristokratické rodiny jsou živým svědectvím naší národní a státní minulosti, poněvadž jen národ, který měl ve středověku vlastní stát, mohl vytvořit šlechtu.“

Návrat k národu? Deklarace české šlechty (1938)

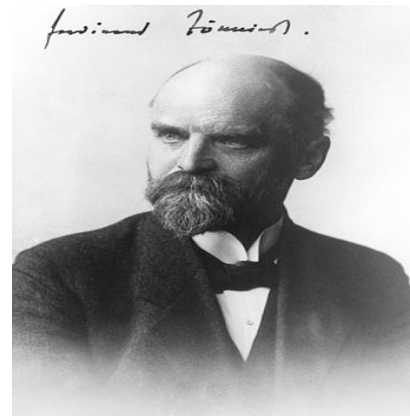
Pane presidente,

za těchto dnů všechny stavy a třídy našeho národa svorně projevují svou vůli, zabránit porušení starých hranic našeho státu. Proto i řada členů starých rodů naší vlasti nás pověřila, abychom se k Vám dostavili s podobným projevem. Věrnost k Českému státu, který naši předkové pomáhali budovat a po tisíc let udržet, je pro nás povinností tak samozřejmou, že jsme se rozmýšleli ji výslovně zdůraznit. Považujeme za svou povinnost, uchovat dědictví svých otců. Země Koruny české byly pohromadě po tolik věků a přetrvaly spolu tolik bouří, že doufáme v přežití těchto časů nepokoje a násilí. Naše přání, aby staré hranice České koruny zůstaly neporušeny, vychází zajisté také ze starosti o budoucnost našich potomků i z pocitu odpovědnosti za svobodu a blaho českých Němců. Naši předkové vždy usilovali o přátelský poměr obou národů v zemi usazených, a tak i my toužíme po tom, aby i naši krajané německého jazyka mohli sdílet s námi lásku k nedělitelné vlasti. Důvěřujeme, že se tak může stát. Zejména doufáme, že zásady křesťanské udrží v této zemi pořádek a vzdělanost. Vyslovujeme víru v lepší budoucnost, ujišťujeme, že jsme si vědomi svých zděděných povinností k vlasti a ke státu, který byl domovem našich předků a jehož stará práva jsme vždy chtěli a i dnes chceme hájiti.

[Karel Belcredi, Rudolf Theobald Czernin, Weikhard Colloredo-Mannsfeld, Jindřich Dobrzenský, František Josef Kinský, Zdenko Radslav Kinský, Zdeněk Kolowrat, Jan Adolf Lobkowitz, Karel Parish, Karel VI. Schwarzenberg, Leopold Sternberg, Hugo Strachwitz.](#)

Rolnictvo

- Teoretická východiska nejčastěji používaná v historické vědě:
 - 1) Antonio Gramsci (1891–1937) a teorie kulturní hegemonie ve společnosti (česky: Základy politiky. Přel. Jaroslav Bezděk. Praha: Mladá fronta, 1967; Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu. Přel. Lubomír Sochor. Praha: Svoboda, 1970.). Ve společnosti drží hegemoniální pozici ta skupina, která přesvědčí ostatní, že její hodnoty a postoje jsou „normální“ a blízké obecnému konsensu. Tato kulturní hegemonie je základem legitimacy vlády. Hegemonie je potvrzována každodenními praktikami a ve venkovské společnosti vede k tomu, že starousedlí sedláci se v rolnické komunitě prosazují jako „jediní praví rolníci“, tj. ostatní mají ve svém profilu nějaký deficit této „autenticity“. Základem této „autenticity“ je selská domácnost pevně a absolutně svázaná s zemědělským způsobem života, přírodou, tradicí, dělbou genderových rolí atd.
 - 2) Ferdinand Tönnies (1855–1936), dílo *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887). Zdůraznil rozdíl mezi *pospolitostí venkova* (rodinné vazby, solidarita, vnímání osudu členů pospolitosti) a *společností měst* (jedinci spjatí pouze obecnou konvencí, anonymita, jednání založené na kalkulaci, individualismu)

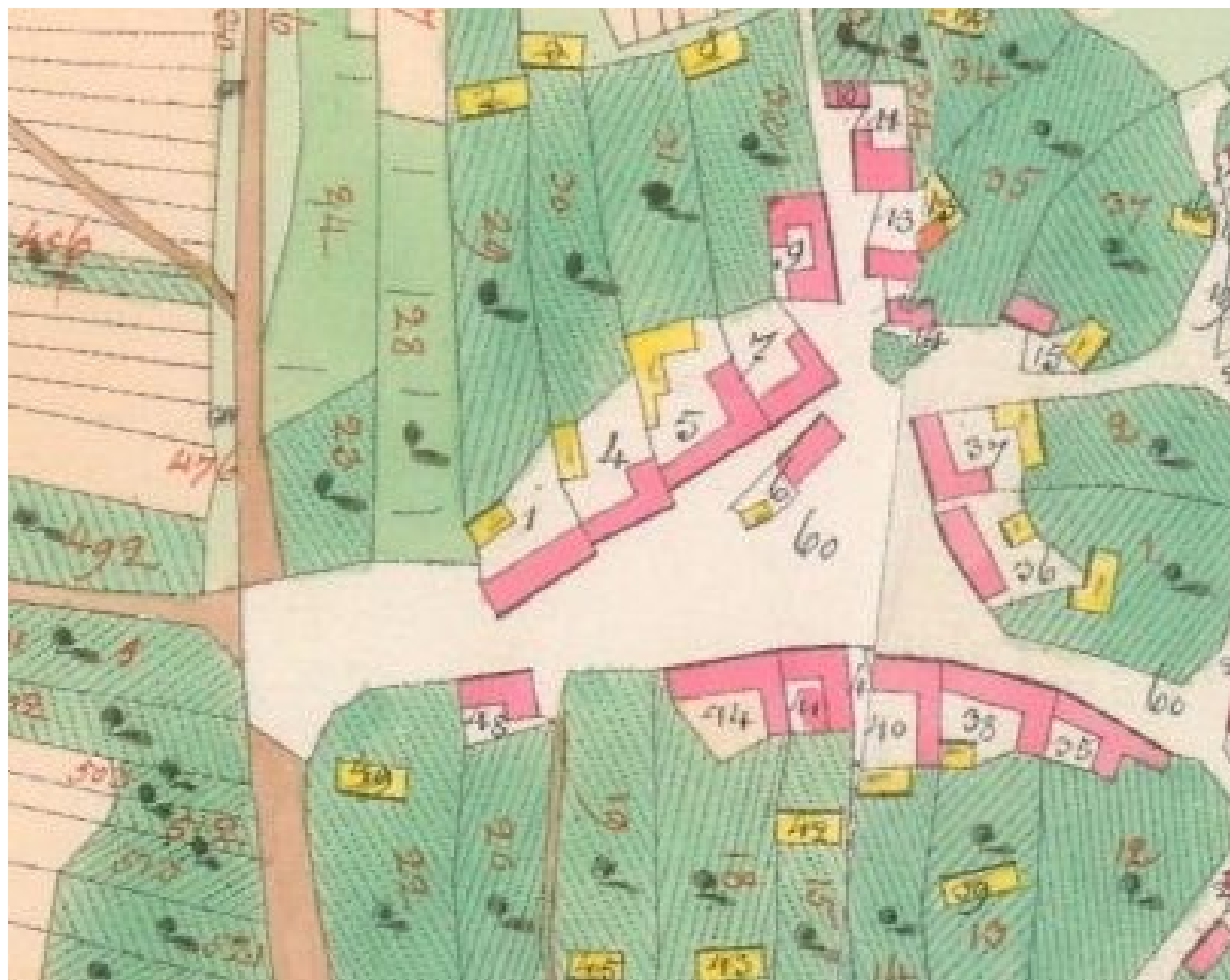
Právní mezníky

- 1781 zrušení nevolnictví
- 1848 zrušení poddanství
- 1849 vznik samosprávných obcí
- 90. 19. století – 10. léta 20. století: kulturní války
- 20. léta 20. století: pozemková reforma

Indikační skica - Jinačovice (1869)

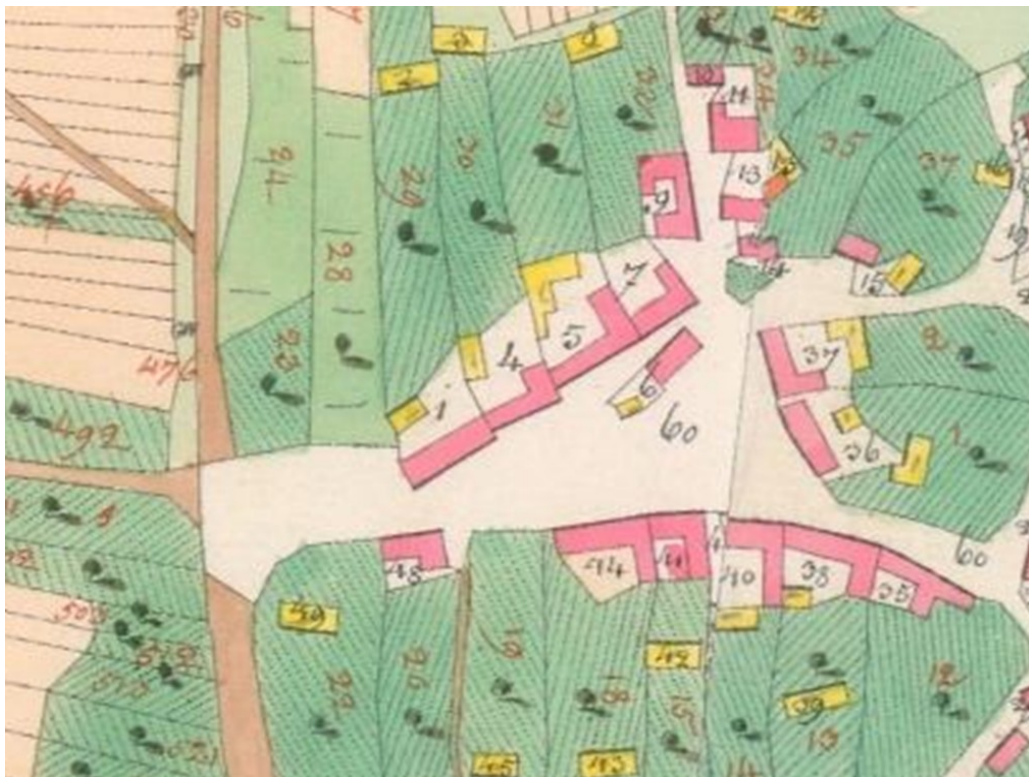
Co jsou červeně, resp. žlutě označené budovy?

Jde o ves v širším perimetru brněnské aglomerace, která bude brzy zasažena důsledky industrializace a urbanizace, jak?

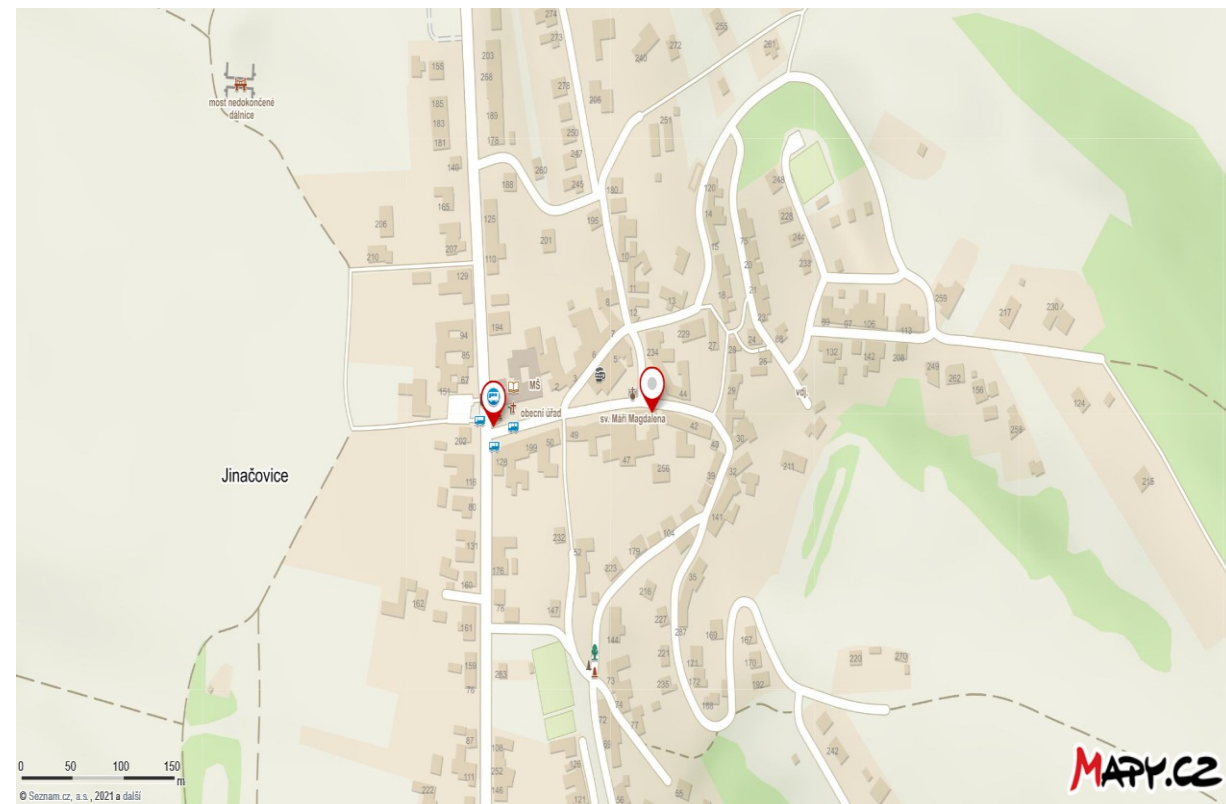

Jinačovice

1869

2021

Vesnická škola jako ohnisko modernizace?

Jak působí oba obrázky: idyla edukace, místo konfliktu, disciplinace? Jak lze vymezit vztah venkovského učitele a místní selské elity, resp. duchovního/faráře?

Vesnická společnost je plná konfliktů, ale ty probíhají pro historika tak trochu skrytě (tj. mimo prameny) a zdá se proto, že se jakoby „nic neděje“.

Hlavní linie konfliktů (povšimněte si, že se situačně proměňují strany konfliktů):

- a) komunita sedláků vs. velkostatkář;
- b) rolnická komunita vs. židovský krčmář;
- c) usedlé obyvatelstvo vs. Tuláci, cikáni, potulní herci
- d) celá rolnická komunita vs. „město“
- e) sedláci vs. ostatní členové rolnické komunity;
- f) starousedlí vs. novousedlí;
- g) religiozní vs. sekulární část komunity

Bitka ve vesnické hospodě, Josef Lada, 1927

Konfliktní linie související s venkovskou společností

- I. sedláci vs. chalupníci (otázka podílu na správě obce, investice do školství, hygieny, možnost využít obecní majetek...)
- II. sedláci vs. čeled' (otázka mezd a pracovně-právních vztahů...)
- III. sedláci, chalupníci vs. velkostatek (otázky fideikomisu, pozemkové reformy, zbytkových statků...)
- IV. katolický tábor vs. agrární tábor (otázka tradic a hierarchie ve venkovské společnosti...)
- V. Češi vs. Němci (hospodářský nacionalismus, politika Blut und Boden...)
- VI. podoba obecného a zemědělského školství, vztah k osvětě a vzdělání
- VII. usedlé obyvatelstvo vs. migrující a nově přicházející obyvatelé (regulace domovského práva, prodej záhumenků, restrikce dělnické a romské migrace...)
- VIII. ostatní emancipační témata (muži x ženy; dospělí x mládež...)
- IX. venkov vs. město (hospodářské a kulturní rozdíly, etická témata)
- X. téma postliberálního kapitalismu, řízené společnosti lépe odolávající krizím

Gender a dějiny ženské emancipace v českých zemích

- Významné mezníky:

Americký klub dám (1865)

Vesna (1886) a Minerva (1890)

Volba první poslankyně (1912)

Volební právo (1919)

Role obou světových válek a „tání“ 60. let 20. století

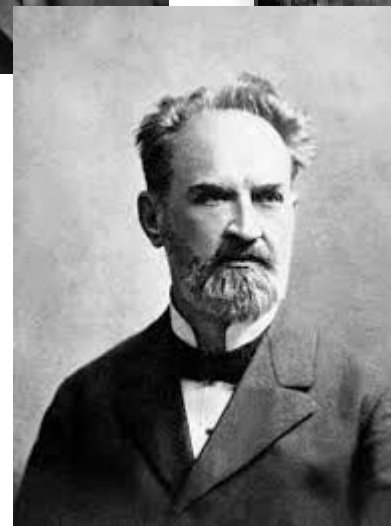
Současnost – agenda diverzity v EU, zápasy o „correct speech“ v USA a západní Evropě? Intersekcionalita? Bude 21. století „érou feminismu“?

Rok přiznání volebního práva ženám

- 1869 Wyoming
- 1870 Utah
- 1893 Nový Zéland
- 1902 Austrálie
- 1906 autonomní Finsko
- 1907 Norsko
- 1915 Dánsko
- 1918 Rakousko, Polsko, Německo...
- 1919 Nizozemí, Švédsko
- 1920 Belgie, **Československo**
- ...
- 1984 Lichtenštejnsko
- 1990 kanton Appenzell/Švýcarsko

„Tváře“ procesu ženské emancipace

Magdalena Dobromila Rettigová

Fanny Skaunicová

Alice Masaryková

František Mareš

Vojta Náprstek

Božena Němcová

Eliška Krásnohorská

Božena Viková-Kunětická

...a pokračování

Krise mužnosti jako téma?

První známé kolo debat v 17.-18. století v západní Evropě (Molière – tzv. preciózky a preciozové)

Průmyslová revoluce jako odloučení muže od kořenů (přírody, práce a rodiny)

„Katastrofa maskulinity“ 1914-1918

Emancipace žen (hormonální antikoncepce 1960...)

V českých zemích objevené téma po roce 1990

Ernst Hanisch

MÄNNLICHKEITEN

Eine andere Geschichte des 20. Jahrhunderts

böhlau

JIRÍ MUTHÁČEK

Muži proti ohni

*Motivace, morálka a mužnost
českých vojáků
Velké války 1914–1918*

DEJIN

